

Rozdział I. Postępowanie cywilne

– podstawowe pojęcia

Literatura: *Ł. Błaszczak*, Metodologiczne podstawy teorii dowodów i prawa dowodowego, [w:] System Postępowania Cywilnego. Tom 2: Dowody w postępowaniu cywilnym, *Ł. Błaszczak* (red.), Warszawa 2021, Legalis; *Ł. Błaszczak*, [w:] Meritum. Postępowanie cywilne, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2017; *Ł. Błaszczak*, Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji, [w:] Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego, *Ł. Błaszczak* (red.), Wrocław 2015; *Ł. Błaszczak*, Wiadomości wstępne i wprowadzenie do nauki postępowania cywilnego, [w:] Postępowanie cywilne, *E. Marszałkowska-Krześ*, Warszawa 2013; *J. Bodio*, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1–729, *A. Jakubecki* (red.), SIP Lex; *W. Broniewicz*, *A. Marciniak*, *I. Kunicki*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016; *K. Brzozowska*, Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, [w:] System postępowania cywilnego. Tom 6: Postępowania odrębne, *A. Machnikowska* (red.), Warszawa 2022, Legalis; *S. Cieślak*, Pojęcie, skład i charakter systemu postępowania cywilnego, [w:] *S. Cieślak*, Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2013, SIP Lex; *S. Dąbrowski*, *A. Łazarska*, Nadużycie władzy sędziowskiej, [w:] Polski Proces Cywilny 2012, Nr 1, s. 7; *T. Ereciński*, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze, *T. Ereciński* (red.), SIP Lex; *tenże*, Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje do dyskusji, [w:] Nadużycie prawa procesowego cywilnego, *P. Grzegorzczak*, *M. Walasik*, *F. Zedler* (red.), SIP Lex; *M. Górna-Zawadzka*, [w:] Postępowanie cywilne, *I. Gil* (red.), Warszawa 2017; *S. Hanaušek*, „Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną, SC 1974, Nr 23; *J. Jodłowski*, *Z. Resich*, *J. Lapierre*, *T. Misiuk-Jodłowska*, *K. Weitz*, Postępowanie cywilne, Warszawa 2009; *M. Kurowski*, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany; *A. Sikorski*, [w:] Postępowanie cywilne, *I. Gil* (red.) Warszawa 2017, *D. Świecki* (red.), SIP Lex; *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Meritum. Postępowanie cywilne, Warszawa 2017; *H. Mądrzak*, Postępowanie cywilne, Warszawa 2003, s. 14; *W. Siedlecki*, *Z. Świeboda*, Postępowanie cywilne. Zarys wykładu, Warszawa 2001; *A. Torbus*, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do art. 1–205, t. I, *A. Marciniak* (red.), Warszawa 2019, Legalis; *Łukasz M. Wyszomirski*, Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym, PPP 2013, Nr 11, SIP Lex; *A. Zieliński* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2017, Legalis.

§ 1. Pojęcie postępowania cywilnego

- 1 W przepisach ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego nie została zamieszczona definicja legalna pojęcia „postępowanie cywilne”. Termin „postępowanie cywilne” został zdefiniowany w doktrynie prawa procesowego cywilnego¹.

Pojęcie postępowania cywilnego doczekało się na przestrzeni lat wielu definicji. Systematyka Kodeksu postępowania cywilnego potwierdza jego niejednołitość². Stąd też definicji postępowania cywilnego nie można wywodzić jedynie z treści art. 1 KPC, ponieważ zawarta w nim regulacja nie wyczerpuje wszelkich możliwych form postępowania właściwych dla rozstrzygania spraw cywilnych.

Artykuł 1 KPC stanowi, że przepisy Kodeksu regulują rozpatrywanie spraw cywilnych w ramach postępowania sądowego (postępowanie cywilne *sensu stricto*), ale sprawy cywilne mogą być także przedmiotem pozasądowych form rozstrzygania, takich jak sądownictwo polubowne czy mediacja³ (postępowanie cywilne *sensu largo*⁴).

- 2 Próbuując ująć postępowanie cywilne w ramy definicyjne, należy do zadania podejść w sposób systemowy, akcentując cztery zasadnicze elementy:

- a) aspekt podmiotowy,
- b) aspekt przedmiotowy,
- c) zakres spraw rozpoznawanych w ramach postępowania cywilnego oraz
- d) aspekt organizacyjny w postaci zorganizowanego kompleksu czynności podejmowanych przez podmioty postępowania.

Prawo procesowe cywilne – zważywszy m.in. na jego cel – jest zamkniętym zbiorem norm formalnoprawnych określających konieczne albo tylko możliwe czynności sądu oraz stron i innych uczestników postępowania; ustawodawca nadaje im określoną formę, oznaczając czas i miejsce ich dokonywania, a także ustanawia związane z ich podjęciem lub zaniechaniem skutki (post. SN z 28.3.2019 r., III CZP 92/18, Legalis).

- 3 Kodeks postępowania cywilnego stanowi zespół norm prawa formalnego regulujących postępowanie przed sądami i innymi organami wymiaru sprawiedliwości, a jednym z celów tego postępowania jest urzeczywistnienie przepisów prawa materialnego oraz ich egzekwowanie.

Ustawodawca, nadając czynnościom sądu, stron i innych osób biorących udział w postępowaniu określoną formę, oznaczając czas i miejsce ich dokonywania, a także normując związane z ich podjęciem lub zaniechaniem skutki, czyni postępowanie sądowe sprawnym, skutecznym i przewidywalnym (post. SN z 26.7.2017 r., III CZ 25/17, Legalis).

- 4 **Aspekt podmiotowy** powinien uwzględniać zarówno kompetencje sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego do rozpatrywania spraw cywilnych w rozumieniu art. 1 KPC, jak i innych kompetentnych organów, np. sądu arbitrażowego.

- 5 **Aspekt przedmiotowy** powinien podkreślać podstawową funkcję postępowania cywilnego, jaką jest funkcja ochronna, której celem jest zagwarantowanie ochrony, zarówno interesu indywidualnego, jak i ogólnego.

¹ Zob. A. Sikorski, [w:] *Postępowanie cywilne*, I. Gil (red.), Warszawa 2017, s. 3; W. Broniewicz, [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 25; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 23; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2001, s. 22.

² Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 26.

³ Ł. Błaszczak, [w:] *Postępowanie cywilne*, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 4.

⁴ Za: A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, A. Zieliński (red.), Warszawa 2017, Legalis, komentarz do art. 1, uw. 6.

Postępowanie cywilne powinno być ponadto definiowane także z punktu widzenia **zakresu spraw**, jakie podlegają rozpoznaniu w jego granicach, tj. z punktu widzenia definicji sprawy cywilnej unormowanej w art. 1 KPC. 6

Z powyższych względów **postępowanie cywilne** powinno być rozumiane jako **prawnie zorganizowany ciąg działań sądu lub innych kompetentnych organów przy udziale zainteresowanych podmiotów, które to działania są podejmowane w celu udzielenia ochrony prawnej oraz urzeczywistnienia konkretnej normy prawnej, przez rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 KPC¹**. 7

Powyższa definicja zasługuje na aprobatę z punktu widzenia przydatności dydaktycznej oraz przyszłej analizy systemu postępowania cywilnego, akcentując najważniejsze elementy, takie jak: sfera podmiotowa-przedmiotowa, zorganizowany kompleks czynności czy realizacja norm prawa materialnego².

Postępowanie cywilne stanowi postępowanie o charakterze niejednolitym, uregulowane zarówno w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego (w ramach dwóch trybów postępowania rozpoznawczego: procesu i postępowania nieprocesowego, postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, międzynarodowego oraz arbitrażowego), jak również w przepisach prawa restrukturyzacyjnego oraz upadłościowego. Wspólnym mianownikiem rodzaju procedowanych w nich spraw³ jest to, że rozpoznawane są w nich sprawy o charakterze cywilnym w znaczeniu materialnym i formalnym.

§ 2. Źródła prawa procesowego cywilnego

Zasadniczym i podstawowym źródłem prawa procesowego cywilnego jest ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, podzielona na tytuł wstępny „Przepisy ogólne” (art. 1–14 KPC) oraz pięć części, tj.: 8

- 1) część pierwsza „Postępowanie rozpoznawcze”, składająca się z trzech ksiąg:
 - „Proces”,
 - „Postępowanie nieprocesowe” oraz
 - „Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt”,
- 2) część druga „Postępowanie zabezpieczające”,
- 3) część trzecia „Postępowanie egzekucyjne”,
- 4) część czwarta „Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego” oraz
- 5) część piąta „Sąd polubowny (arbitrażowy)”.

Poza normami wskazanymi w KPC, postępowanie cywilne regulowane jest także przez inne akty prawne. 9

Są to w szczególności:

- 1) ustawa z 28.7.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 959 ze zm.);
- 2) ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.);

¹ *L. Błaszczak*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 5.

² Szerzej: *S. Cieślak*, *Pojęcie, skład i charakter systemu postępowania cywilnego*, [w:] *S. Cieślak*, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, SIP Lex.

³ *Ibidem*.

- 3) ustawa z 22.3.2018 r. o komornikach sądowych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1458);
- 4) ustawa z 28.2.2018 r. o kosztach komorniczych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 377);
- 5) ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 794 ze zm.);
- 6) ustawa z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 1428 ze zm.);
- 7) ustawa z 20.8.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 979 ze zm.);
- 8) ustawa z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r. poz. 341);
- 9) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1935 ze zm.);
- 10) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1964 ze zm.);
- 11) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.6.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.);
- 12) ustawa z 17.6.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez uzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1725);
- 13) ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 622).

[...] podstawową zasadą obowiązującą w prawie procesowym jest zasada terytorialności tego prawa, co oznacza, że sąd przeprowadza postępowanie stosując prawo procesowe obowiązujące w jego siedzibie (*lex fori*), chyba że odstępstwa w tym zakresie wynikają z uregulowań międzynarodowych (art. 91 ust. 2 Konstytucji RP).

Sądy obydwu instancji były zobowiązane stosować przepisy polskiego postępowania cywilnego, w tym przepisy określające zasady ponoszenia kosztów procesu. Za źródła prawa procesowego uznawane są także akty prawne określające rozmiar kosztów sądowych oraz te, które wyznaczają zasady wynagradzania fachowych pełnomocników stron w postępowaniu przed organami wymiaru sprawiedliwości na potrzeby rozliczenia między stronami kosztów procesu (post. SN z 8.2.2013 r., IV CZ 107/12, Legalis).

10

W związku z tym, że Polska jest jednym z członków Unii Europejskiej, prawo unijne stało się jednym ze źródeł prawa powszechnie obowiązującego. W związku z powyższym za źródło prawa procesowego cywilnego należy także uznać m.in.:

- 1) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 861/2007 z 11.7.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L Nr 199 z 31.7.2007, s. 1, ze zm.);
- 2) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1896/2006 z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L Nr 399 z 30.12.2006, s. 1, ze zm.);
- 3) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L Nr 351 z 20.12.2012, s. 1, ze zm.);
- 4) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 2020/1783 z 25.11.2020 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (przeprowadzanie dowodów (Dz.Urz. UE L Nr 405 z 25.11.2020 r., s. 1, ze zm.);
- 5) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 805/2004 z 21.4.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L Nr 143 z 30.4.2004, s. 15, ze zm.);
- 6) rozporządzenie Rady (WE) Nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L Nr 7 z 10.1.2009 r., s. 1, ze zm.).

Podkreślić trzeba, że dorobek judykatury i doktryny nie stanowi źródła prawa procesowego cywilnego.

Sąd powszechny, rozpoznający sprawę, nie jest związany uchwałami Sądu Najwyższego, nawet o mocy zasady prawnej, jeżeli nie zostały wydane w tej samej sprawie (wyr. SN z 17.5.2017 r., V CSK 466/16, Legalis).

§ 3. Relacje pomiędzy postępowaniem cywilnym a prawem cywilnym materialnym

Stosunek pomiędzy prawem procesowym cywilnym a prawem cywilnym materialnym można określić jako relację ścisłej współzależności¹. 11

Obie wyżej wymienione gałęzie prawa są powiązane w stopniu tak daleko idącym, że brak którejkolwiek z nich oznaczać będzie dla drugiej tzw. bycie martwą literą². Regulacje procesowe stanowią niezbędne instrumentarium przymusowej, co do zasady, realizacji norm prawa cywilnego materialnego. Prawo postępowania cywilnego przez niektórych nazywane jest prawem instrumentalnym³, ale nie można upatrywać w tej relacji stosunku pomocniczości norm prawa procesowego wobec norm prawa materialnego. Wnioskowanie takie nie znajduje potwierdzenia zarówno w przejawach woli ustawodawcy, jak i w doktrynie przedmiotu, bowiem oznaczałoby to przyznanie normom prawa cywilnego materialnego rangi norm wyższych, nadrzędnych.

Przejawem zależności między prawem cywilnym materialnym a prawem cywilnym procesowym jest, chociażby, korzystanie ze wspólnej siatki pojęć. Należy poczynić jednakże zastrzeżenie, że nie każdy termin, którym posługują się obie gałęzie, będzie rozumiany w sposób równoznaczny⁴. Niemniej tożsamością znaczeniową objęte są takie terminy, jak: osoba fizyczna, osoba prawna, przedsiębiorca, pożytki, siedziba czy miejsce zamieszkania. 12

Przykładowo od potrącenia jako czynności materialnoprawnej odróżnić trzeba zarzut potrącenia będący czynnością procesową. Oświadczenie o potrąceniu, o którym mowa w art. 499 KC, jest czynnością materialnoprawną powodującą w razie wystąpienia okoliczności określonych w art. 498 § 1 KC odpowiednie umorzenie wzajemnych wierzytelności. Natomiast zarzut potrącenia jest czynnością procesową, polegającą na żądaniu oddalenia powództwa w całości lub w części z powołaniem się na okoliczność, że roszczenie objęte żądaniem pozwu wygasło wskutek potrącenia. Oświadczenie o potrąceniu stanowi zatem materialnoprawną podstawę zarzutu potrącenia. Do dokonania potrącenia może dojść zarówno w ramach postępowania sądowego, jak i poza nim (wyr. SA w Łodzi z 7.5.2015 r., I ACa 1666/14, Legalis).

Kolejnym przejawem korelacji jest wywoływanie skutków materialnoprawnych przez niektóre czynności procesowe oraz wywoływanie skutków procesowych przez niektóre czynności materialnoprawne⁵. 13

Przykład: Czynność procesowa, jaką jest wytoczenie powództwa, wywołuje także skutek materialnoprawny w postaci przerwania biegu przedawnienia, natomiast zawarcie zapisu na sąd polubowny (czyli dokonanie czynności materialnoprawnej) przy podniesieniu zarzutu jego zawarcia skutkować będzie odrzuceniem pozwu lub wniosku (art. 1165 § 1 KPC), a więc wywoła skutek procesowy.

¹ *Ł. Błaszczak*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 13.

² Zgodnie z paremią *ubi remedium ibi ius*.

³ Por. *W. Broniewicz*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 30.

⁴ Np. problematyka rozumienia pojęcia roszczenia czy potrącenia.

⁵ Por. *H. Mądrzak*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *H. Mądrzak* (red.), Warszawa 2003, s. 14.

W celu dokonania klasyfikacji danej normy cywilnej jako normy materialnoprawnej czy też procesowej należy posłużyć się kilkoma rodzajami kryteriów. W wielu przypadkach sam fakt umiejscowienia danej normy w KPC czy w KC może okazać się niewystarczający – zdarza się bowiem tak, że norma zawarta w ustawie procesowej w istocie ma charakter materialnoprawny¹. Zgodnie z prezentowanym przez *W. Broniewicza* stanowiskiem o przynależności normy do gałęzi prawa cywilnego materialnego oraz do gałęzi prawa cywilnego procesowego powinien decydować jej cel, przedmiot i treść².

§ 4. Stosunek postępowania cywilnego do innych postępowań

I. Relacje postępowania cywilnego do innych postępowań

- 14 Stosunek postępowania cywilnego do innych postępowań można badać dwójako:
- 1) według rozgraniczenia zakresu przedmiotowego postępowań, tj. rozgraniczenia sprawy cywilnej od innych spraw (administracyjnych, karnych);
 - 2) według mocy wiążącej ustaleń i związania orzeczeniami pomiędzy organami postępowania cywilnego a innymi organami uprawnionymi do rozpatrywania innego rodzaju spraw niż cywilne.

II. Postępowanie cywilne a postępowanie administracyjne

- 15 Analizę relacji postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego (uregulowanego w przepisach KPA) należy rozpocząć od rozgraniczenia spraw rozpatrywanych w obu wymienionych postępowaniach. Zakres postępowania cywilnego wyznaczać będzie, co do zasady, sprawa cywilna w rozumieniu art. 1 KPC (zarówno w ujęciu materialnoprawnym, jak i formalnoprawnym).

W przypadku postępowania administracyjnego zakres przedmiotowy będzie wyznaczać tzw. sprawa administracyjna definiowana jako „kwestia istnienia stanu faktycznego, opisanego w hipotezie normy prawnej, która wymaga dla uwolnienia swej mocy wiążącej autorytatywnej konkretyzacji, dokonanej w formie aktu wydanego przez właściwy organ administracyjny”³.

- 16 Sąd powszechny nie będzie mógł dokonać w ramach postępowania cywilnego rozstrzygnięcia w sprawie będącej sprawą administracyjną, gdyż nie będzie ona zakresowo zbieżna ze sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 KPC. W takim przypadku sąd powinien stwierdzić przeszkodę w postaci przesłanki procesowej negatywnej, tj. niedopuszczalność drogi sądowej, **a w konsekwencji pozew lub wniosek odrzucić (art. 199 § 1 pkt 1 KPC)**. Tak się jednak nie stanie, jeżeli właściwy organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uzna się uprzednio za niewłaściwy w sprawie (art. 199¹ KPC)⁴. Należy zaznaczyć, że **regulacja art. 199¹ KPC** nie rozszerza zakresu przedmiotowego sprawy cywilnej, a jedynie **stanowi negatywną przesłankę odrzucenia pozwu pomimo niedopuszczalności drogi sądowej**, tym samym zapobiegając tworzeniu się tzw. negatywnych sporów kompetencyjnych⁵.

¹ Por. *W. Broniewicz*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 31.

² Szerzej: *Ł. Błaszczak*, [w:] Postępowanie cywilne, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 16.

³ *Ł. Błaszczak*, [w:] Postępowanie cywilne, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 17.

⁴ Podobnie: art. 66 § 4 KPA.

⁵ *Ł. Błaszczak*, [w:] Postępowanie cywilne, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 18.

Sytuację powyższą należy odróżnić od spraw, kiedy decyzja administracyjna zostanie przeniesiona do postępowania cywilnego. Tego typu sytuacja może mieć miejsce w niektórych postępowaniach odrębnych (np. z zakresu ubezpieczeń społecznych). Specyfika powyższych postępowań zakłada ich dwuetapowość. Pierwszy etap kończy się wydaniem decyzji administracyjnej, natomiast drugi etap swój początek bierze w dniu złożenia odwołania od takiej decyzji do sądu powszechnego. W takim przypadku dochodzi do przeobrażenia sprawy administracyjnej w sprawę cywilną o charakterze formalnoprawnym.

Sąd cywilny jest związany decyzją administracyjną mimo braku analogicznej podstawy dla spraw administracyjnych, tak jak dla spraw karnych (art. 11 KPC). Wynika to z rozdzielnosci drogi sądowej i administracyjnej oraz z faktu, że sąd cywilny nie ma kompetencji do dokonywania ustaleń prawnych w zakresie zastrzeżonym dla właściwości organów administracji. Sąd cywilny, co prawda, może dokonywać własnych ustaleń faktycznych, nie może jednak wywodzić z nich skutków prawnych, których źródłem może być jedynie akt administracyjny¹. Natomiast **organy administracji publicznej oraz organy państwowe są związane prawomocnym orzeczeniem sądu cywilnego (art. 365 § 1 KPC).**

Decyzja podjęta przez organ administracji publicznej w sprawie należącej do kompetencji tej administracji wiąże sądy w postępowaniu cywilnym w zakresie objętym jej rozstrzygnięciem.

W postępowaniu cywilnym sądy nie są władne badać prawidłowości podjęcia decyzji administracyjnej, w szczególności, czy istnieją okoliczności, które w świetle przepisów prawa materialnego stanowiły podstawę jej podjęcia. Dzieje się tak niezależnie od treści uzasadnienia decyzji. Decyzja jest w zakresie objętym jej treścią – bez względu na motywy jej podjęcia wyrażone w uzasadnieniu – wyrazem stanowiska organu administracji publicznej wiążącym sądy w postępowaniu cywilnym (wyr. SA w Warszawie z 10.12.2015 r., VI ACa 1807/14, Legalis).

W polskim systemie prawnym obowiązuje zasada związania sądów prawomocną (ostateczną) decyzją administracyjną. Zasada ta doznaje ograniczenia jedynie w przypadku bezwzględnej nieważności decyzji administracyjnej (wyr. SN z 13.8.2015 r., I CSK 592/14, Legalis).

Wzajemny wpływ postępowań widoczny jest także w regulacji art. 177 § 1 pkt 3 KPC, zgodnie z którym sąd może zawiesić postępowanie z urzędu (tj. nie ma takiego obowiązku i nie jest związany wnioskiem stron), jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej. **Powodem zawieszenia będzie wówczas przyczyna o charakterze prejudycjalnym.** Należy podkreślić, że dana decyzja administracyjna musi być decyzją ostateczną, tj. taką decyzją, od której nie służy odwołanie.

W doktrynie wyrażono stanowisko, że tego typu zawieszenie może mieć miejsce wtedy, gdy treść ostatecznej decyzji administracyjnej stanowi konieczny element podstawy rozstrzygnięcia merytorycznego lub formalnego sprawy cywilnej².

W doktrynie przedmiotu oraz w judykaturze kwestia prejudycjalności decyzji administracyjnej i konieczności zawieszenia postępowania cywilnego nie jest bezsporna. Pomimo literalnego brzmienia art. 177 § 1 pkt 3 KPC w przypadku decyzji administracyjnej o charakterze konstytutywnym zawieszenie postępowania cywilnego jest obligatoryjne³. W przypadku zaś decyzji o charakterze deklaratywnym podnosi się, że konieczność zawieszenia postępowania cywilnego dotyczy tylko tych sytuacji, gdy mamy do czynienia ze sprawą, która nie ma w ogóle natury sprawy cywilnej. Jeżeli sprawa ta wynika jednak ze stosunków cywilnoprawnych, to nie ma konieczności zawieszenia postępowania cywilnego⁴.

Sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, jeżeli postępowanie administracyjne nie zostało jeszcze wszczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 2 KPC).

¹ Tak: *Lukasz M. Wyszomirski*, Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym, PPP 2013, Nr 11, s. 25–41, SIP Lex.

² *J. Bodio*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*. Tom I. Art. 1–729, *A. Jakubecki* (red.), SIP Lex, komentarz do art. 177, uw. 5.

³ Por. *S. Hanausek*, „Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną, SC 1974, Nr 23, s. 13.

⁴ *Ibidem*, s. 22 i nast.

III. Postępowanie cywilne a postępowanie karne

- 24 Wpływ postępowania karnego na postępowania cywilne związany jest z faktem, iż niejednokrotnie czyn będący przestępstwem powodować będzie, prócz odpowiedzialności karnej, skutki w sferze prawa cywilnego, prawa pracy czy prawa rodzinnego i opiekuńczego.

Przykład: Sprawca wypadku samochodowego, w którym rowerzysta odniósł obrażenia ciała, będzie oskarżony o przestępstwo z art. 177 KK, a ponadto może być pozwany w sprawie o naprawienie szkody powstałej w wyniku spowodowanego wypadku.

- 25 Wzajemne relacje pomiędzy postępowaniem cywilnym a karnym zależą od głównej miary od etapów toczących się postępowań, tj. w przypadku ustalenia, że zachodzi związek pomiędzy sprawą cywilną a sprawą karną należy ustalić, czy postępowanie karne zostało wszczęte, a jeśli tak, czy i w jaki sposób zostało zakończone.

Zgodnie z regulacją art. 11 KPC **ustalenia wydane w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym**. W związku z tym dla postępowania cywilnego i związania sądu określonymi ustaleniami znaczenie będzie mieć dopiero efekt zakończonego postępowania karnego w postaci prawomocnego skazującego wyroku sądu karnego.

- 26 Szczególna moc wiążąca prawomocnego skazującego wyroku karnego w postępowaniu cywilnym określana jest jako prejudycjalność wyroku karnego (*sensu largo*) i odnosi się tylko do ustaleń co do popełnienia przestępstwa¹, czyli ustaleń dotyczących przypisanego czynu oraz jego kwalifikacji prawnej zawartych w sentencji wyroku². Związanie sądu tymi ustaleniami oznacza, że sąd cywilny nie może w tym zakresie ustalić czegoś odmiennego, nawet jeśli z zebranego materiału procesowego wynika – jego zdaniem – co innego.

- 27 **Zakres wiążąca** sądu cywilnego prawomocnym wyrokiem skazującym dotyczy tylko i wyłącznie ustaleń co do okoliczności popełnienia przestępstwa zawartych w sentencji wyroku. Natomiast **moc wiążąca** w postępowaniu cywilnym mają jedynie ustalenia co do popełnienia przez oskarżonego czynu, który wypełnia dyspozycję normy karnej i został mu przypisany jako przestępstwo. Sąd nie jest związany innymi ustaleniami sądu karnego, a zwłaszcza ustaleniami dotyczącymi przyczynienia się osoby trzeciej.

Zagadnienie przyczynienia się poszkodowanego do powstania szkody stanowi domenę sądu cywilnego (art. 362 KC), a więc badanie okoliczności, czy poszkodowany przyczynił się do powstania szkody, nie może być wyłączone spod kognicji tego sądu.

Nie można przy tym wykluczyć, że w wyniku badania tej okoliczności sąd cywilny, w związku z poczynionymi ustaleniami, mniej korzystnymi dla pozwanego od ustaleń w wyroku karnym, dojdzie do wniosku, że poszkodowany do powstania szkody się nie przyczynił (wyr. SA w Warszawie z 6.7.2018 r., I ACa 264/17, Legalis).

- 28 Moc wiążąca prawomocnego wyroku skazującego, o którym mowa w art. 11 KPC, dotyczy – jak zostało to wspomniane wyżej – tzw. prejudycjalności *sensu largo*, czyli sytuacji, gdzie istnienie wyroku karnego nie jest konieczną przesłanką możliwości rozstrzygnięcia sprawy cywilnej. Prejudycjalność *sensu stricto* pojawia się natomiast wówczas, gdy skutki cywilnoprawne zależą od uprzedniego stwierdzenia, że zostało popełnione określone przestępstwo, np. art. 928 § 1 pkt 1 KC.

¹ T. Ereciński, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze, T. Ereciński (red.), SIP Lex, komentarz do art. 11, uw. 1.

² W. Broniewicz, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 49.

Ograniczenie swobodnej oceny dowodów co do ustaleń dotyczących popełnienia przestępstwa ma zastosowanie jedynie do prawomocnych wyroków karnych skazujących. 29

Z powyższego można wysnuć dwa wnioski:

- a) po pierwsze, nie są wiążące dla sądu cywilnego inne ustalenia faktyczne sądu karnego, dotyczące okoliczności ubocznych, wykraczających poza elementy stanu faktycznego przestępstwa,
- b) po drugie, orzeczenia stwierdzające popełnienie czynu niestanowiącego przestępstwa (np. wykroczenia) nie wiążą sądu cywilnego. Tak samo poza zakresem art. 11 KPC pozostawać będą orzeczenia uniewinniające oskarżonego, umarzające postępowanie, a nawet skazujące, jeżeli wyrok skazujący nie stał się jeszcze prawomocny.

Sam wyrok w sprawie karnej nie jest środkiem dowodowym w procesie cywilnym. Nie wiąże również sądu cywilnego w zakresie ustalonych w nim faktów na mocy art. 11 KPC.

Przepis ten odnosi się bowiem jedynie do wyroków skazujących, nie zaś do wszelkiego rodzaju orzeczeń wydanych przez sądy karne (post. SN z 12.10.2017 r., IV CZ 62/17, Legalis).

W przypadku zaś, gdy ustalenia wyroku karnego mogłyby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej, a postępowanie karne nie zostało jeszcze wszczęte lub nie jest ukończone, **sąd rozpatrujący sprawę cywilną może zawiesić postępowanie z urzędu** (na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 KPC).

W sytuacji gdy postępowanie karne nie zostało jeszcze wszczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony (np. sprawy ścigane z oskarżenia prywatnego), sąd cywilny wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, w pozostałych zaś przypadkach (tj. gdy mamy do czynienia z przestępstwem ściganym z urzędu) sąd może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 2 KPC).

Analiza relacji pomiędzy postępowaniem cywilnym a postępowaniem karnym wymaga także zwrócenia uwagi na istotne zagadnienie, jakim jest wpływ orzeczenia wydanego w ramach postępowania cywilnego na postępowanie karne. **Zgodnie z art. 365 § 1 KPC orzeczenie prawomocne wiąże, co prawda, nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, jednakże art. 365 § 2 KPC stanowi, że Kodeks postępowania karnego określa, w jakim zakresie orzeczenia sądu cywilnego nie wiążą sądu w postępowaniu karnym.** Zgodnie z wyrażoną w art. 8 KPK zasadą samodzielności jurysdykcyjnej sądów karnych sądy te rozstrzygają samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne, nie będąc tym samym związane rozstrzygnięciem innego sądu lub organu. 30

Oczywiście brak związania sądu karnego rozstrzygnięciami sądu cywilnego nie oznacza, że sąd karne nie może brać pod uwagę materiału procesowego z innych postępowań i na jego podstawie – jako elementu materiału dowodowego – konstruować swoich przekonań o pewnych faktach. Wówczas jednak działa na podstawie swobodnej oceny dowodów¹. 31

Niemniej w myśl **art. 8 § 2 KPK prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny są wiążące.** W związku z tym tylko konstytucyjne orzeczenia sądów dotyczące ustanowienia, zmiany lub zniweczenia uprawnienia określonego podmiotu bądź stosunku prawnego łączącego określone podmioty² sąd karne jest zobligowany brać pod uwagę. Pozostałe rodzaje orzeczeń sądów cywilnych, tj. rozstrzygnięcia w przedmiocie zasądzenia świadczenia oraz ustalenia istnienia prawa lub stosunku prawnego, nie będą stanowić orzeczeń wiążących sąd w postępowaniu karnym. 32

Przykład: W sprawie karnej o bigamię sąd karne jest związany prawomocnymi wyrokami sądu cywilnego w przedmiocie orzeczenia rozwodu czy ustalenia nieistnienia małżeństwa.

¹ Post. SN – Izba Karne z 28.7.2016 r., IV KK 229/16, Legalis.

² M. Kurowski, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, D. Świecki (red.), SIP Lex, komentarz do art. 8, uw. 2.

§ 5. Pojęcie i kryteria wyodrębnienia sprawy cywilnej

33 Pojęcie sprawy cywilnej zostało uregulowane w art. 1 KPC. Zgodnie z przedmiotowym przepisem sprawami cywilnymi są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych.

34 Ze względu na strukturę danej regulacji można dokonać podziału spraw cywilnych na sprawy:

- 1) z zakresu stosunków materialnoprawnych (tj. z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy);
- 2) z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz
- 3) inne niebędące sprawami z zakresu stosunków materialnoprawnych czy z zakresu ubezpieczeń społecznych, do których przepisy KPC stosuje się z mocy ustaw szczególnych.

35 Pierwsza grupa spraw cywilnych obejmuje sprawy będące sprawami cywilnymi ze swojej natury i wskazania kodeksowego, tzn. będą wiążąły się z ochroną praw podmiotowych wynikających ze stosunków prawnych nie tylko prawa cywilnego, ale również rodzinnego i opiekuńczego, a także prawa pracy.

Sprawami cywilnymi ze swej natury będą sprawy, które charakteryzują się autonomią w zakresie wyboru stron stosunku, treści stosunku, równością, ekwiwalentnością świadczeń oraz brakiem możliwości zastosowania przymusu państwowego celem realizacji obowiązku¹.

36 Druga grupa, tj. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, nie spełniają kryterium materialnoprawnego właściwego dla spraw omówionych powyżej, niemniej jednak są sprawami cywilnymi z tzw. wskazania kodeksowego – zostały one wyodrębnione z grupy trzeciej będącej sprawami cywilnymi jedynie w znaczeniu formalnoprawnym, dlatego też zasadne jest ich wyodrębnienie w niniejszym podziale.

Wyodrębnienie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych z kategorii trzeciej, tj. spraw cywilnych w ujęciu formalnoprawnym, wynika z faktu, iż przepis szczególny nakazujący traktować tę kategorię spraw jako sprawę cywilną został umieszczony w ramach KPC, a nie w innym zewnętrznym źródle ustawowym². Ponadto, jak podkreśla część przedstawicieli doktryny, sporna jest natura stosunku ubezpieczenia społecznego – tj. czy jest to stosunek administracyjnoprawny, cywilnoprawny czy też stosunek o charakterze mieszanym³.

37 Trzecią grupę stanowią sprawy, które nie dotyczą ochrony praw podmiotowych wynikających ze stosunków materialnoprawnych właściwych dla prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego czy prawa pracy. Do tej grupy zaliczać należy wszystkie te sprawy, które nie są sprawami cywilnymi ze swej natury ani wskazania kodeksowego, jednakże odrębna ustawa nakazuje je za takie uznać⁴.

Natura trzeciej kategorii spraw nie zostaje zmieniona na „naturę cywilną” – konstrukcyjnie sprawy te pozostają nadal sprawami niecywilnymi, np. administracyjnymi. Ze względu jednak na odpowiednią normę

¹ Za: A. Sikorski, [w:] *Postępowanie cywilne, I. Gil* (red.), Warszawa 2017, s. 1.

² Tak: Ł. Błaszczak, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2017, s. 28.

³ K. Brzozowska, *Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, [w:] *System postępowania cywilnego. Tom 6: Postępowania odrębne, A. Machnikowska* (red.), Warszawa 2022, s. 368, Nb 76, Legalis.

⁴ Ł. Błaszczak, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2017, s. 29.

prawną, wprowadzana jest na potrzeby postępowania cywilnego nowa konstrukcja prawna¹, która umożliwia rozpoznanie danej sprawy przez sąd cywilny.

Przykład: Sprawy o sprostowanie oraz sporządzenie aktu stanu cywilnego, sprawy o wpis partii politycznej do ewidencji.

Istota sprawy cywilnej wiąże się z równouprawnieniem stron występujących w procesie. Ustalenie, czy sprawa ma cywilnoprawny charakter, a także czy należy do drogi sądowej, wymaga odniesienia się do dwóch kryteriów, tj. równorzędności stron, jak też do ekwiwalentności świadczeń. Odwołanie się do tych kryteriów pożądane jest zwłaszcza wtedy, gdy w danym sporze nakładają się stosunki cywilnoprawne i administracyjne, co może utrudniać właściwe zakwalifikowanie sprawy.

W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Sprawa nie będzie miała natomiast charakteru cywilnoprawnego, jeżeli jeden z podmiotów wyposażony zostanie w funkcje władcze. Przyznanie jednej ze stron władzy zwierzchniej w ramach działalności Państwa oznacza, że sprawa będzie mogła być cywilną jedynie na podstawie kryterium formalnoprawnego. Taki charakter mają sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (post. SN z 10.4.2018 r., I UK 55/17, Legalis).

Podsumowując, sprawy cywilne można podzielić na sprawy cywilne w znaczeniu materialnoprawnym (**sprawa cywilna *sensu stricto***), tj. sprawa z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, oraz na sprawy cywilne w znaczeniu formalnoprawnym (**sprawa cywilna *sensu largo***), które pomimo, że nie są sprawami cywilnymi ze swej natury, zostały przekazane na mocy przepisu szczególnego do rozpoznania w ramach postępowania cywilnego.

Podnieść należy, że kwalifikacja danej sprawy, jako sprawy cywilnej (art. 1 KPC), uzależniona jest pierwszorzędnie od materialnego charakteru stosunku prawnego istniejącego pomiędzy stronami, definiowanego przede wszystkim na płaszczyźnie pozycji stron tego stosunku, źródła zobowiązania, jak i charakteru świadczenia (wyr. SA w Szczecinie z 1.12.2016 r., I ACa 741/16, Legalis).

§ 6. Pojęcie drogi sądowej

Droga sądowa to kompetencja sądów powszechnych do rozpoznawania spraw cywilnych w rozumieniu art. 1 KPC. Powyższa definicja wynika z treści art. 2 § 1 KPC, który stanowi, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, jeśli sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

Podkreślić przy tym należy, że niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi wówczas, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej lub gdy sprawa ze swej istoty ma wprowadzić charakter sprawy cywilnej, jednakże z mocy wyraźnego przepisu została przekazana do właściwości innego organu niż sąd powszechny.

Na gruncie prawa polskiego sprawą cywilną jest sprawa, w której ochrona prawna ma polegać na wywołaniu skutku prawnego w zakresie stosunku prawno-cywilnego w szerszym tego słowa znaczeniu, np. sprawy rodzinne, osobiste, majątkowe, powództwa z prawa pracy, prawa ubezpieczeniowego pod warunkiem, że wystąpią elementy istotne dla sprawy cywilnej – strony występują

¹ Ł. Błaszczak, Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji, [w:], Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego, Ł. Błaszczak (red.), Wrocław 2015, s. 11.

w charakterze równouprawnionych podmiotów. Sprawa ma charakter sprawy cywilnej, jeżeli treść łączących strony stosunków prawnych, obejmująca ich wzajemne prawa i obowiązki albo tworząca dany stan prawny, zakłada potrzebę ochrony interesów uczestniczących w nich podmiotów.

Sprawa cywilna wymaga przy tym pozostawania dwóch lub więcej podmiotów w stosunku prawnym, regulowanym przepisami Kodeksu cywilnego i innymi ustawami, którego podmioty – w wypadku sporu – występują jako równorzędni partnerzy. Jeżeli natomiast jeden z nich uzyskuje pozycję podmiotu działającego z mocy swojej władzy zwierzchniej, to stosunek taki nie jest stosunkiem cywilnoprawnym (wyr. SA w Łodzi z 8.5.2015 r., I ACa 1671/14, Legalis).

Wobec powyższego, stwierdzić należy, że definicja drogi sądowej zdeterminowana jest przez zakres sprawy cywilnej, a więc regulację zawartą w art. 1 KPC, określającym ramy przedmiotowe drogi sądowej.

Dopuszczalność drogi sądowej zależy od podstawy faktycznej, na której powód opiera swoje żądanie. Jeżeli roszczenie oparte jest na zdarzeniach prawnych wywołujących skutki cywilnoprawne, to droga sądowa jest dopuszczalna – dotyczy to także żądania zasądzenia świadczeń o charakterze publicznoprawnym (post. SN z 19.3.2018 r., II CSK 640/17, Legalis).

Sąd, rozważając dopuszczalność drogi sądowej, nie bada istnienia prawa podmiotowego ani tego, czy zgłoszone przez powoda roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. Do wytoczenia procesu nie jest potrzebne obiektywne istnienie prawa, konieczne jest jedynie twierdzenie o jego istnieniu. Sąd powinien wyjaśnić, czy prawo podmiotowe, o istnieniu którego twierdzi powód, odpowiada pojęciu „sprawa cywilna” w rozumieniu art. 1 i 2 KPC. Jeżeli, według twierdzeń powoda zawartych w pozwie, między nim a pozwanym istnieje stosunek cywilnoprawny, droga sądowa jest dopuszczalna i pozew nie może być odrzucony z powodu jej braku (wyr. SN z 17.6.2016 r., IV CSK 655/15, Legalis).

41 Powołany wyżej art. 2 § 1 KPC w aspekcie podmiotowym powierza w głównej mierze rozpoznawanie spraw cywilnych sądom powszechnym. Druga część tego zdania jest natomiast zbędna, ponieważ na chwilę obecną nie istnieją sądy szczególne powołane do rozpatrywania spraw cywilnych¹. Wzmianka o Sądzie Najwyższym jest z kolei konsekwencją pozycji ustrojowej tego sądu w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości (art. 1 pkt 1 SNU).

42 Droga sądowa zaliczana jest do grupy **bezwzględnych przesłanek procesowych**, tj. takich, które nie podlegają czynnościom dyspozycyjnym stron, a ich brak skutkuje nieważnością postępowania. Omawiana przesłanka może mieć zarówno charakter **pozytywny**, tj. gdy sąd powszechny będzie posiadał kompetencję do rozpoznania sprawy cywilnej, lub **negatywny** – tzw. **niedopuszczalność drogi sądowej**, która skutkować będzie, co do zasady, albo odrzuceniem pozwu (gdy jej brak będzie miał charakter pierwotny), albo umorzeniem postępowania (przy jej braku o charakterze następczym).

Dopuszczalność drogi sądowej to podstawowa przesłanka możliwości domagania się ochrony prawnej w ramach postępowania przed sądami. Jej brak uniemożliwia realizację żądania ochrony przez sąd. Niedopuszczalność drogi sądowej wystąpi, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 i 2 KPC albo też do jej rozpoznania właściwy jest inny organ wskazany w ustawie (post. SN z 10.4.2018 r., I UK 55/17, Legalis).

43 Sąd, odrzucając pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, nie może poprzestać na stwierdzeniu, że przedstawiona mu do rozpoznania sprawa nie jest sprawą cywilną, lecz powinien w uzasadnieniu swego orzeczenia wskazać sąd, do którego właściwości rozpoznania tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone (wyr. SN z 24.9.2012 r., I PK94/12, Legalis).

¹ W. Broniewicz, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 40.

§ 7. Niedopuszczalność drogi sądowej i jej rodzaje

Niedopuszczalność drogi sądowej – to **brak kompetencji sądu powszechnego do rozpoznania sprawy cywilnej**. Mówiąc inaczej, jest to brak pozytywnej przesłanki dopuszczalności drogi sądowej. Owa przesłanka jest uwzględniana przez sąd z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 w zw. z art. 199 § 1 pkt 1 KPC). W przypadku rozpoznania sprawy mimo braku istnienia pozytywnej przesłanki procesowej w postaci dopuszczalności drogi sądowej (bez względu na to, czy niedopuszczalność drogi sądowej miała charakter pierwotny czy następczy) zachodzić będzie nieważność postępowania (art. 379 pkt 1 KPC).

Można wyróżnić następujące podziały niedopuszczalności drogi sądowej:

- 1) ze względu na moment powstania negatywnej przesłanki procesowej:
 - a) **pierwotną niedopuszczalność drogi sądowej** – droga sądowa jest niedopuszczalna już w momencie wszczęcia postępowania; w takim wypadku sąd powinien odrzucić pozew albo wnioski; wyjątkiem jest art. 199¹ KPC (sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe), a także art. 464 § 1 KPC, zgodnie z którym odrzucenie pozwu nie może nastąpić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ; W tym wypadku sąd przekaze mu sprawę (w drodze postanowienia), chyba że organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy – wówczas sąd cywilny rozpozna sprawę;
 - b) **następczą niedopuszczalność drogi sądowej** – pozytywna przesłanka drogi sądowej istniała w momencie wszczęcia postępowania, jednakże odpadła w jego toku; wtedy też sąd powinien umorzyć postępowanie;
- 2) ze względu na możliwość przekształcenia przesłanki negatywnej w przesłankę pozytywną:
 - a) **bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej** – sprawa nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 KPC lub fakt faktem spełnia przesłanki bycia sprawą cywilną, jednakże z mocy przepisów szczególnych sądy powszechne nie są kompetentne do jej rozstrzygnięcia (art. 2 § 3 KPC).

Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi wówczas, gdy sprawa – na skutek jej „niecywilnego” charakteru lub w związku z obowiązującym przepisem prawa – w żadnym wypadku nie może być załatwiona przez sąd powszechny.

Niedopuszczalność względna, występująca w polskim ustawodawstwie sporadycznie, wynika z pozostawienia osobie uprawnionej możliwości wyboru drogi – sądowej lub przed innym organem – na której chce realizować przysługujące jej prawo podmiotowe. Możliwość takiego wyboru musi być jednak przewidziana w konkretnym przepisie ustawy (dekretu). Można mówić o niedopuszczalności drogi sądowej w zakresie całego powództwa albo tylko jego części. W efekcie mimo przynależenia danej sprawy do drogi sądowej, droga ta może być – w części istotnej dla orzeczenia o całości żądania – niedopuszczalna (wyr. SA w Poznaniu z 25.1.2017 r., III AUa 568/16, Legalis);

- b) **względna niedopuszczalność drogi sądowej**:
 - **czasową niedopuszczalność drogi sądowej** – inaczej warunkową; sprawa cywilna może być rozpoznana przez sąd powszechny dopiero po podjęciu innych czynności celem jej załatwienia/wyczerpania możliwości podejmowania działań przed innym uprawnionym organem (np. w wyniku postępowania reklamacyjnego),
 - tzw. **przemienność drogi sądowej** – sytuacja, gdy podmiot ma możliwość dochodzenia ochrony swoich praw przed różnymi organami, a także ma prawo wyboru, z którego sposobu skorzysta (np. art. 242 KP).

W sprawie, w której pasażer domaga się od przewoźnika lotniczego odszkodowania za opóźniony lot na podstawie art. 7 rozporządzenia (WE) Nr 261/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.2.2004 r. ustanawiającego wspólne zasady odszkodowania i pomocy dla pasażerów w przypadku odmowy przyjęcia na pokład albo odwołania lub dużego opóźnienia lotów, uchylającego rozporządzenie (EWG) Nr 295/91 (Dz.Urz. UE L Nr 46, s. 1), zachodzi przemienność drogi postępowania przed sądami powszechnymi lub przed Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego (uchw. SN z 7.2.2014 r., III CZP 113/13, Legalis).

§ 8. Rodzaje sądowego postępowania cywilnego

- 46 Zgodnie z systematyką KPC można wyróżnić następujące rodzaje postępowania:
- 1) **postępowanie rozpoznawcze**, które obejmuje dwa równorzędne tryby postępowania:
 - a) **proces**, w ramach którego można wyróżnić:
 - i) postępowanie zwykłe,
 - ii) postępowania odrębne,
 - b) **tryb postępowania nieprocesowego**;
 - 2) **postępowanie zabezpieczające**,
 - 3) **postępowanie egzekucyjne**,
 - 4) **postępowanie międzynarodowe**,
 - 5) **postępowanie arbitrażowe**, z tym zastrzeżeniem, że postępowanie to nie spełnia wymogu postępowania sądowego; postępowanie arbitrażowe jest przejawem alternatywnych metod rozwiązywania spraw cywilnych.
- 47 Inną klasyfikacją postępowań jest także ich podział na:
- 1) **postępowanie rozpoznawcze**, które ukierunkowane jest na udzielenie ochrony prawnej danemu podmiotowi przez rozpoznanie sprawy i wydanie rozstrzygnięcia,
 - 2) **postępowanie wykonawcze**, które zakłada przymusowe wyegzekwowanie praw stwierdzonych w wyniku przeprowadzonego postępowania rozpoznawczego, oraz
 - 3) **postępowania pomocnicze**, tj. takie, w ramach których rozpoznawane są kwestie incydentalne lub uboczne, które związane są z postępowaniem głównym.
- 48 W przypadku postępowań pomocniczych można dokonać ich podziału na:
- a) postępowania pomocnicze **samoistne** – postępowanie pojednawcze, postępowanie zabezpieczające, postępowanie klauzulowe, postępowanie o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej, postępowanie o wyjawienie majątku;
 - b) postępowania pomocnicze **niesamoistne** – postępowanie o przywrócenie terminu do dokonania czynności procesowej, dochodzenie w celu ustalenia wartości przedmiotu sporu.

W zakresie umiejscowienia postępowania klauzulowego w jednym z rodzajów postępowania cywilnego warto zwrócić zaś uwagę na stanowisko *M. Mulińskiego* (por. *Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności krajowemu tytułowi egzekucyjnemu*, Warszawa 2005, s. 21–22), który przyjmuje za *W. Broniewiczem*, że postępowanie klauzulowe jest samoistnym, odrębnym postępowaniem w sprawie (tak *W. Broniewicz*, *Wszczęcie i przebieg postępowania egzekucyjnego*, [w:] *E. Warzocha* (red.), *Współczesne tendencje rozwoju procedury cywilnej w Europie*, Warszawa 1990, s. 78 i n.). Mieści się ono w zasadniczym nurcie postępowania, jakie w danej sprawie zostało wszczęte. Postępowanie to zmierza do załatwienia sprawy cywilnej przez ustalenie, czy zachodzą warunki do przymusowego wykonania świadczenia stwierdzonego w określonym akcie (tytuł egzekucyjny) (post. SN z 18.1.2017 r., III SPZP 2/16, Legalis).

§ 9. Przedmiot ochrony w postępowaniu cywilnym (przedmiot procesu cywilnego)

Przedmiot ochrony w postępowaniu cywilnym czy też przedmiot procesu cywilnego nie jest pojęciem rozumianym w sposób jednolity w doktrynie przedmiotu. Wykształciły się dwie główne koncepcje zasadzające się na opozycyjnych wobec siebie założeniach¹. 49

Pierwsza z nich, zwana **koncepcją roszczeń materialnych**,² zakłada, że przedmiotem ochrony w postępowaniu cywilnym są roszczenia materialnoprawne. Słusznie podnosi się w literaturze przedmiotu, że pogląd ten nie zasługuje na aprobatę, a to z tego powodu, że roszczenie materialnoprawne istnieje obiektywnie, podczas gdy roszczenie procesowe istnieje subiektywnie według twierdzeń powoda i dopiero sąd w wyniku danego rozstrzygnięcia przesądza o jego istnieniu lub nieistnieniu. Przyjmując tę wadliwą koncepcję, należałoby dojść do momentami alogicznego stwierdzenia, że niektóre toczące się postępowania są postępowaniami bezprzedmiotowymi, pustymi, a to z tego powodu, iż sąd stwierdził następczo o nieistnieniu roszczenia w drodze wyroku oddalającego powództwo. 50

Każde postępowanie niezależnie od jego wyniku (uwzględnienie, oddalenie powództwa) posiada swój własny przedmiot. Ponadto na krytykę zasługuje również to, że koncepcja roszczeń materialnoprawnych jako przedmiotu ochrony procesu znajduje zastosowanie tylko dla powództw o świadczenie, a więc wyłączona zostaje możliwość jej zastosowania dla powództw o ustalenie istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa czy też powództw o ukształtowanie danego stosunku prawnego bądź prawa.

Druga koncepcja określana jest **koncepcją roszczeń procesowych**. Jej przedstawicielami są m.in. *W. Siedlecki* i *W. Broniewicz*. Według *W. Siedleckiego* roszczenie procesowe jest żądaniem urzeczywistnienia w konkretnym wypadku określonej, oznaczonej normy prawnej przez wydanie orzeczenia o określonej treści. Natomiast zdaniem *W. Broniewicza* roszczeniem procesowym jest twierdzenie powoda o istnieniu bądź nieistnieniu określonej normy indywidualno-konkretniej, przedstawione sądowi w celu wiążącego ustalenia jej istnienia lub nieistnienia³. 51

Koncepcja roszczeń procesowych w sposób najbardziej optymalny oddaje przedmiot ochrony w postępowaniu cywilnym, znajdując zastosowanie do wszystkich trzech rodzajów żądań zawartych w powództwie, czy też rodzajów powództw: powództwa o świadczenie, powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego oraz powództwa o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego.

Podsumowując, za **przedmiot postępowania cywilnego należy uważać roszczenie procesowe**, czyli skierowane do sądu i oparte na przytoczonych okolicznościach faktycznych żądanie udzielenia ochrony prawnej przez wydanie rozstrzygnięcia konkretyzującego normę prawną indywidualno-konkretną. 52

Roszczenie procesowe jako przedmiot procesu definiowane jest jako pojęcie składające się z dwóch elementów: samego żądania oraz faktów i dowodów wskazywanych dla jego uzasadnienia (wyr. SA w Krakowie z 9.7.2015 r., I ACa 460/15, Legalis).

Roszczenie procesowe, jako przedmiot rozstrzygnięcia sądu, kształtowane jest przez dwa elementy, treść żądania oraz powołane dla jego uzasadnienia fakty, które mają wskazywać na to, że roszczenie takie, mając swoją podstawę w normach prawno-materialnych, po stronie powoda istnieje i może być skutecznie skierowane przeciwko pozwanemu (wyr. SA w Krakowie z 21.12.2017 r., I ACa 787/17, Legalis).

Przedmiotem postępowania sądowego jest roszczenie procesowe, czyli skierowane do sądu i oparte na przytoczonych okolicznościach faktycznych żądanie udzielenia ochrony prawnej przez wydanie rozstrzygnię-

¹ *M. Górna-Zawadzka*, [w:] *Postępowanie cywilne*, I. *Gil* (red.), Warszawa 2017, s. 82.

² *Ł. Błaszczak*, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne*, E. *Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2017, s. 33.

³ *W. Broniewicz*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 222.